

Man ser (i litteraturen) ordningen och tolkningen av livet som kommer ur livet självt, dvs. det som kommer ur individerna själva, som kan urskiljas i deras tankar, deras medvetanden och i mer dold form i deras ord och handlingar. För inom oss försiggår det alltid en process som formulerar och tolkar det som är vårt eget jag.

Det vill säga litteraturens egendomliga förmåga att försätta oss in i sin värld och att där se oss själva, den andre, att till och med se oss själva i ett nytt ljus. Det var detta som Wingren, menar jag hade sett i romanerna, de blev på sätt och vis predikningar, förmedlingar av evangeliet, genom dessa två förmågor.

Den vetenskap som jag sysslar med har blivit alltmer uppmärksam på att litterära texter inbjuder läsaren till sin värld, gör henne eller honom till medskapare, till del av berättelsen – man kan nämna hermeneutiken, Wolfgang Isters receptionestetik, Wayne Booths implicite läsare. Jag håller precis på att läsa en avhandling om den amerikanske 1800-talsförfattaren Nathaniel Hawthornes verk, och där driver avhandlingsförfattaren energiskt tesen att i Hawthornes romaner finns både en mycket tydlig läsare och en läsanvisning gömd, läsaren är allegoriskt gömd bakom gestalterna i verken, och läsanvisningen, tolkningsföreskriften, handlar om att läsaren skall inse att berättelsen, som ofta gestaltar ett religiöst dilemma, en svår moralisk konflikt, tolkningsföreskriften handlar om att läsaren skall inse att detta gäller dig. Texten säger sin läsare, vad Nathan säger till David, du är den mannen! På så vis närmar sig den litterära texten predikan, romanens läsare skall inte bara förstå, hon eller han skall svara, vara ansvarig, ska applicera, detta då alldeles som Gustaf Wingren kunde se att Birgitta Trotzigs, Lars Ahlins eller Sara Lidmans romaner faktiskt var predikningar, att de artikulerade klarare den kristna tron än vad man gjorde från predikstolarna.

Vilka slutsatser kan man dra av dessa funderingar om Gustaf Wingrens sätt att tänka över relationen litteratur – teologi – kyrka? Alltså: vad kan man tänka sig att med tanke på vad jag har sagt, säga om ”kulturen i kyrkan”? Det vore mycket förmätet av mig att dra några slutsatser, jag är faktiskt varken teolog eller präst.

Men om det nu är så att författare – Hawthorne, Lidman, Dostojevskij – för att bara nämna

några få – kan forma berättelser med en teologi i botten, en teologi som uppenbarligen producerar de predikningar, de förkunnelser som dessa romaner faktiskt är, kan då inte teologin formas på ett sådant sätt att den avkastar sådan förkunnelse, sådana bilder av tyngd och nåd? Då blev faktiskt kultur och kyrka ett, då kan evangeliet berättas från predikstolar om och om igen, på nytt och på nytt.

Bo Håkansson: Några synpunkter på Gustaf Wingrens kyrkosyn

Bo Håkansson har varit sjukhuspräst i Malmö. Han blev 2001 Teol. Dr. i Lund med avhandlingen *Vardagens kyrka. Gustaf Wingrens kyrkosyn och folkkyrkans framtid*.

Hösten 1990 och våren 1991 pågick ett rådslag om diakonin i Lunds stift. På sex platser i Skåne och Blekinge samlades kyrkans anställda och förtroendevalda.¹ Den mest uppskattade programpunkten under dagen var Gustaf Wingrens föredrag om diakonins teologi. Efter föredraget ville applåderarna inte ta slut. Som stiftsadjunkt var jag med de flesta gångerna. När rådslaget skulle hållas Ystad fick jag ett hedrande uppdrag: att skjutsa Wingren mellan Lund och Ystad. Jag körde den vackraste vägen över Romeleåsen. På en viss plats har man en fantastisk utsikt över en stor del av Sydvästskåne: skog, åkrar och samhällen. Jag försökte intressera skapelseteologen vid min sida för det vackra scenariet och saktade in. Gustaf Wingren kände inte igen sig och hade aldrig åkt den vägen förut. Jag fick en känsla av att han inte riktigt litade på min förmåga att hitta rätt i geografien.

Min uppgift är nu att sakta in på en plats där vi kan få litet överblick. Hur ser Wingren på kyrkans uppgift i samhället? Hjälper han oss att hitta rätt väg om vi längtar efter en engagerad kyrka?

Utan tvekan var Wingren en teolog med stort samhällsengagemang. Som Bengt Kristensson Ugglå har visat blev samhället alltmer i fokus

¹ Sten Hallonsten och Göran Callmer, *Diakoni: Vår tro i handling* (Lund: Arcus, 1993) s. 7.

under 70- och 80-talen.² Vi kan läsa om den ekonomiska tillväxtens problem, om Vietnamkriget, om kärnvapenhotet osv. Diakoner och andra som gav Wingren varma applåder hade nog bilden av att han gav dem råg i ryggen som ville se en kyrka som på allvar tog del av samhällets problem. Stöder Wingren verkligen tanken på att *kyrkan* ska vara protest och motkultur?

När Arne Palmqvist på 1960-talet inventerar de då aktuella kyrkobegreppen i Sverige säger han att Wingren betraktar kyrkan som den uppståndnes herravälde i världen. Fokus är på Kristus och evangeliet, inte på dem som tar emot ordet.³ I *Predikan* från 1949 heter det: ”En kyrka med medlemsantal är icke ordets kyrka.”⁴ Även om en majoritet av befolkningen hör till kyrkan blir den en sekt om man frågar efter tillhörighet istället för att ensamt låta budskapet konstituera kyrkan. När Svenska kyrkan ängsligt följer senaste medlemsrapporteringen kan en sådan åsikt vara uppfriskande. Fram till 70-talet bar Wingrens kyrkosyn alltså en tydligt folkkyrklig prägel. I den lilla skriften *Folkkyrkotanken* från 1964 beskrivs kyrkans verksamhet som en sådd. Uppgiften är att slå vakt om såddens kvalitet, att det verkligen är evangeliet som sprids. Att spana efter resultat är inte folkkyrkans uppdrag. Skörd är ett eskatologiskt begrepp. Därför kan man aldrig mäta effekten av förkunnelsen.⁵ Wingren står alltså vid denna tid i allt väsentligt för en folkkyrkosyn av klassisk modell.

I konfrontation med tidens brännande frågor och med en tilltagande sekularisering sker en förändring av Wingrens sätt att beskriva kyrkan. I *Öppenhet och egenart* från 1979 framhålles den förkonstantinska kyrkan som en modell för

nuet och framtiden.⁶ De kristna blir på nytt en förföljd minoritet utan formellt inflytande i samhället. Kyrkan måste vara en fri grupp utan politisk makt heter det i *Växling och kontinuitet* från 1972.⁷ Folkkyrkotanken tycks vika för en communioeklesiologi, de kristna som ett slags kontrastsamhälle. Applåderna på diakonirådslagen kom förmodligen från dem som ville vara kyrkans spjutspets i samhället och tyckte sig få sin roll bekräftad. Men var det verkligen så?

För att förstå hur Wingren ser på kyrkans uppgift i samhället måste man beakta hans syn på den lutherska tvåregementsläran och lagens första bruk. Wingren hävdar att Gud verkar i världen oberoende av evangeliets förkunnelse. Guds fordran på människan upplevs ofta som ett krav vars yttersta upphov är okänt. I *Evangeliet och kyrkan* läser vi: ”Det anonyma krav, som ropar ut ur kropparnas hunger, törst och sjukdom är nog för att hålla en virvel av yrken och verksamheter igång över hela jorden.”⁸ ”Det nyss framfödda spädbarnets skrik efter mat är urcellen till det världsliga regementet” skriver Wingren litet längre fram i samma skrift.⁹ Gud verkar redan överallt i sin värld framför allt genom lagens tryck som får människor att tjäna varandra. Men kyrkans uppgift är inte att predika lag utan att förkunna evangelium. Ofta varnar Wingren för risken att kyrkan blir lagisk, uppträder som normgivare och förorenar sitt egentliga budskap. Gud som skapare möter ju människan i varje ögonblick. En kyrka som inte har en teologiskt genomtänkt tolkning av lagen och första trosartikelns kommer att uppfatta världen som en neutral plats, en plats där Gud inte finns. En sådan kyrka ser sin samhällsuppgift som ”räder in i ett okänt land” som Wingren uttrycker det i *Öppenhet och egenart*.¹⁰ Kyrkan har, säger han vidare i *Evangeliet och kyrkan* ett ”sjukligt behov av ett bevis för det godas frånvaro utanför församlingen.”¹¹ Wingrens ständigt närvarande

² Bengt Kristensson Uggla, *Gustaf Wingren: Människan och teologin* (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposium, 2010), se t.ex. s. 151!

³ Arne Palmqvist, *De aktuella kyrkobegreppen i Sverige: En undersökning med särskild hänsyn till problemet kyrka och stat* (Uppsala: Acta universitatis Upsaliensis, 1964) *Studia Historico-Ecclesiastica* 7, s. 124.

⁴ Gustaf Wingren, *Predikan: En principiell studie* (Lund: Gleerups, 1949, 2:a uppl. 1960) s. 259.

⁵ Gustaf Wingren, *Folkkyrkotanken* (Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag, 1964) *Kyrkan i 60-talet* nr 8, s. 89-90.

⁶ Gustaf Wingren, *Öppenhet och egenart: Evangeliet i världen* (Lund: LiberLäromedel, 1979), s. 136.

⁷ Gustaf Wingren, *Växling och kontinuitet: Teologiska kriterier* (Lund: Gleerups, 1972) s. 138.

⁸ Gustaf Wingren, *Evangeliet och kyrkan* (Lund: Gleerups, 1960), s. 166.

⁹ *Ibid.* s. 183.

¹⁰ Wingren, *Öppenhet och egenart*, s. 72.

¹¹ Wingren, *Evangeliet och kyrkan*, s. 167.

”andre”, Karl Barth, härleder lagen ur evangeliet och ger kyrkan rollen av att ensam ha kunskap om det rätta och goda, menar Wingren. Om man ser det så får kyrkan en orättmätigt framskjuten plats. Men det goda sker kyrkan förutan. Lagens tvingande kraft verkar över allt. På basen av sunt förnuft kommer man långt när det gäller att avgöra vad som är rätt och gott. Den allmängiltiga lagen, egentligen klar för varje tänkande människa, blir visserligen tydligare i Jesus Kristus. Wingren skriver i en artikel vid mitten av 60-talet: Skaparens lag är ”en lag som klarnar i bilden av Kristi mänskliga liv men som i princip är en naturlig lag, vars riktighet alla kan inse”.¹²

Det är uppenbart att tvåregementsläran och synen på lagen är problem för Wingren. Ofta påpekar han att de reformerta kyrkorna har lättare för att använda Gamla testamentet, att predika lag och därmed utöva samhällskritik. Lagen kan var ”livsbefrämjande för den svage” heter det i en artikel från 1980.¹³ Men i lutherdomen kan inte kyrkan vara laglärare för samhället som i calvinistisk kristendom. Lutheranen har en passiv, lidande och bärande tro enligt Wingren. ”Men någon samhällskonstruerande kraft är den lutherska tron icke, det är en sanning som vi bara har att konstatera” – så skriver Wingren i en artikel från 1983 om tvåregementsläran.¹⁴ Oftast nöjer han sig med detta – att konstatera.

Det första som komplicerar bilden av Wingrens teologi som stöd för en samhällsengagerad kyrka ligger alltså i tvåregementsläran. Om kyrkan bara ska förkunna evangelium och lita på att Gud verkar i samhället oberoende av evangeliet då blir kyrkan märkligt passiv i den sociala och politiska verkligheten. En av huvudtankarna i Wingrens föredrag på diakonirådslagen var att det mesta goda i världen sker diakonin förutan. Kyrkans diakoni kan bara vara ett blygsamt komplement till det som alla människor uträttar i sin kallelse. Sociala insatser som kyrkan gör, som kyrka med sina ämbeten och verksamhetsformer, blir ofta ifrågasatta av Wingren. Gud

¹² Gustaf Wingren, ”Är normer nödvändiga?” i *Vår kyrka* 1965, årg. 104, nr. 17, s. 17.

¹³ Gustaf Wingren, ”Teologins kyrkokritiska funktion i Norden under 1980-talet” i *STK* 1980, årg. 56, s. 63.

¹⁴ Gustaf Wingren, ”Andligt och världsligt regemente hos Luther och lutherdomen” i *Tro och liv* 1983, årg. 42, nr 6, s. 6.

verkar i världen genom lagen och det världsliga regementet. Wingren har en stor tilltro till att det goda verkligen sker där och att sunt förnuft är nog för att avgöra vad som är gott. Det heter i en artikel från 80-talet: ”Den kritik och den ändring, som vårt nuvarande samhälle behöver, kommer att ombesörjas av världens barn, de har förresten redan börjat./.../Det vore icke litet vunnit om predikan kunde lära kristna människor att inte sätta sig på tvären när det goda kommer och det onda viker.”¹⁵ Vad som är sunt förnuft ter sig kanske inte riktigt lika klart i vår postmoderna tid när en mängd perspektiv bryts mot varandra. Detta om tvåregementsläran.

Min andra fundering kring Wingrens teologi som stöd för en kyrka som vill spela en roll i samhället handlar om Wingrens kritiska inställning till kyrkan som institution. I *Tolken som tiger* från 1981 sägs det att de samhälls-tillvända dragen i ”svenskt kyrkoliv [är] påhäng på en kyrkostruktur som i princip är introvert”.¹⁶ En självupptagen kyrka vill påverka lagstiftningen för alla människor för att slå vakt om kristna särintressen menar Wingren i *Växling och kontinuitet*.¹⁷ Men kyrkan bör inte klamra sig fast vid en maktposition i samhällets mitt. När sekulariseringen tvingar kyrkan till reträtt krävs i stället att kyrkan blir en fri grupp som tillhandahåller fria tjänster. Kyrkans folk blir en minoritet som verkar i periferin och underifrån, knappast längre en klassisk folkkyrka. Det är inte kyrkoinstitutionen som sådan med sina anställda och ämbeten som betyder något. Tvärtom möter vi ständigt kritik mot tanken på kyrkans ämbete som något särskilt. I en text från 1979 står det ”att prästen icke på någon enda punkt utför någonting som inte en kristen vem som helst skulle kunna utföra”.¹⁸ Vem är då den aktör som Win-

¹⁵ Gustaf Wingren, ”Att förkunna evangelium” i Margareta Brandby-Cöster, Greta Hofsten, Anne Strid, Gustaf Wingren, *Tro i en tid av tvivel* (Älvsjö: Verbum, 1985) s. 86.

¹⁶ Gustaf Wingren, *Tolken som tiger: Vad teologin är och vad den borde vara* (Stockholm: Gummessons, 1981) s. 79.

¹⁷ Wingren, *Växling och kontinuitet*, s. 137 not 18.

¹⁸ Gustaf Wingren och Greta Hofsten, *Tro och främlingskap: Åtta brev* (Stockholm: Skeab Verbum, 1979) s. 11.

gren menar skulle tillhandahålla de fria tjänsterna i samhället?

Om tvåregementsläran är mitt första frågetecken, misstron mot kyrkoinstitutionen det andra, så handlar min tredje fundering inför den wingrenska teologin som stöd för en engagerad kyrka om det som jag skulle vilja kalla för individualismen i hans ecklesiologi. Genom hela Wingrens författarskap ligger fokus på den enskilde kristne. I en tidig uppsats heter det att nydaningen i samhället är en följd av att Gud gör innehavaren av ämbeten och tjänster till nya människor. Det handlar inte om kollektiv och politiska lösningar.¹⁹ Det finns i Wingrens texter en tydlig och med tiden allt starkare samhällskritik mot tillväxt och produktionssystem. Den kristna kyrkans bidrag består i den enskilde som med sin livsstil visar på ett annat sätt att leva. Vid slutet av 70-talet heter det t.ex.: ”Det enda som skulle kunna ha någon effekt vore handlingar, där individer vardagsmässigt rör sig åt ett nytt håll, avviker från det allmänna mönstret.”²⁰ Diakoner och andra som var på diakonirådslagen i Lunds stift fick som slutkläm höra följande: ”Varje enskild kallas i dopet att vara en Kristus för sin medmänniska, vara diakon./.../Centrum i hela diakonin är det allmänna prästadömet, icke de speciella vigningarna.”²¹ Varje döpt människa är kyrkan på sin arbetsplats och i sitt vardagsliv. Kyrkan som institution och gemenskap spelar en väldigt blygsam roll. Det tycks gälla även när Wingren distanserar sig från sin tidigare folkkyrklighet. Även den lilla motståndskapabla gruppen utövar sin verkan i samhället främst genom den enskildes vardagsverklighet. Skulle möjligen den enskilde ha nytta av stödet från kyrkans verksamhets- och gemenskapsformer? Den frågan tycker jag knappast Wingren tar upp. Trots mina tre frågetecken tror jag ändå att Wingrens teologi kan hjälpa kyrkan att reflektera över sin roll i samhället idag. Jag är nyfiken på

att se var vi hamnar om vi låter den tidiga folkkyrkliga ecklesiologin få vara utgångspunkt. Att över huvud taget inte fråga efter kyrkans gränser eller medlemmarnas antal utan att i stället fokusera på budskapet och låta det ljuda för var och en som kommer inom hörhåll – det tror jag kan vara ett sätt för kyrkan att vara närvarande också i dagens värld, inte främst som en social storhet utan som en tydlig och utmanande röst.

Tvåregementsläran står för en märklig tilltro till att det är Guds vilja som kommer till uttryck i de styrandes beslut och handlingar. Och ändå kommer kyrkan inte undan uppgiften att förkunna lag – men lagen just som ett stöd, ett evangelium, för den svage. Till det ger Wingren, om än med tvekan, sin välsignelse och ett sådant förtydligande av lagen, lagen som kan vara evangelium för den nedtryckte, måste få vara en uppgift för kyrkan.

Jag tror att kyrkan som institution med tjänster och verksamhetsformer behövs. Det är nödvändigt att budskapet får en kropp i samhället. Ofta nog har man tänkt sig denna kropp som en avgränsad gemenskap, en *communio*. Så framställdes det ofta i debatten tills nyligen, t.ex. av Ola Sigurdson. Jag har noterat att även Sigurdson numera med Slavoj Žižek menar att det institutionella faktiskt kan utgöra den kroppen. Sigurdson hävdar i *Det postsekulära tillståndet* att religionens emancipatoriska potential ligger ”i dess skal (dess institutionella och läromässiga struktur).”²² De små öarna av motståndsbäna kristna som Wingren kom att anse som kyrkans förnämsta uttryck behöver åtminstone kompletteras med ett kraftigt och slagtäligt skal.

Slutligen har jag ofta funderat på individualismen i Wingrens sätt att beskriva kyrkan. Måste den enskilde bära hela tyngden av att vara kyrka i världen? Enligt min mening behöver den enskilde för att fullgöra den uppgiften allt stöd hon kan få från församlingen, både som gemenskap och skal. Likaväl är det uppfriskande att lyssna till Wingrens sätt att beskriva hur varje kristen gör det tydligt att Gud älskar världen. Han talar om det glädjeämne som endast finns i evangeliet om Kristus och som världen inte kän-

¹⁹ Gustaf Wingren, ”Kyrkan och kallelsen” i Gustaf Aulén m.fl. *En bok om kyrkan: Av svenska teologer* (Stockholm: 1942) s. 388.

²⁰ Gustaf Wingren, ”Arbetets mening” i *Kristendom och skola* 1978, årg. 42, s. 22.

²¹ Gustaf Wingren, ”Diakonins teologi: Goda gärningar eller gudagärningar?” i *Lunds stiftsbok 1991/1992* (Lund: Kyrkans ungdom i Lunds stift, 1991) s. 47.

²² Ola Sigurdson, *Det postsekulära tillståndet: Religion, modernitet, politik* (Göteborg: Glänta produktion, 2009) s. 329.

ner och frågar: ”Finns det i vår samvaro, i våra ansikten och i våra ögon en glädje som väcker världens undran och som lockar människor att försöka nå fram till den glädjekälla vi dricker ur?”²³

Så påverkar den kristna kyrkan, inte genom att lägga nya krav på människor utan genom att gestalta befrielsens evangelium. Där har var och en som uppfattat något av evangeliet en uppgift. I den meningen är det jag kallat för Wingrens individualism ett bejakande av den enskilde som vi bara kan ta till oss och bygga vidare på.

Jag slutar med att citera ett sådant talande uttryck för hur Gustaf Wingren beskriver framtidens kyrka, den enda kyrka som han menar orkar leva vidare. I ett radioföredrag 1967 säger han: ”Idealbilden av framtidens kristna människa är den, som de hedniska arbetskamraterna beskriver så: ’Han är konstigt solidarisk med dem som saknar något. När omvälvningarna kommer och strebrarna flyter upp med skummet, då finner vi honom alltid som ett stöd åt den som hamnade nederst. Han dricker en dryck, som han kallar ’gudstjänst’, men han är snart tillbaka igen, på sin vanliga plats. Det är som om han redan hade placerat sig där vi alla kommer att sluta. Han går igenom döden redan nu – och han gör det som om det vore *liv!*’”²⁴

Johanna Gustafsson Lundberg: Kyrkan i samhället

Teol. Dr. Johanna Gustafsson Lundberg är universitetslektor i etik vid Högskolan i Dalarna. Hon disputerade 2001 på avhandlingen *Kyrka och kön: om könskonstruktioner i Svenska kyrkan 1945-1985*.

Jag brukade titta på TV-serien *Mad Men* när denna sändes förra året. Den handlar om ett antal människor som alla arbetar på en amerikansk

reklambyrå. Tidsmässigt utspelar sig handlingen i 1950-talet. Harry Martinssons epos *Aniara* är också skriven under 1950-talet, lite tvärs kast tänker ni. Men faktum är att dessa berättelser har en del gemensamt. Litteraturvetaren Johan Lundberg beskriver i en DN-artikel i oktober i år hur dessa båda fenomen kraftigt präglas av 1950 - 60-talens högmoderna era. Där *Aniara* fokuserar tekniska nymodigheter, finner vi i *Mad Men* ingenjörsmässiga miljöer som rymmer tydliga spår av tidens framtidsoptimistiska reklamestetik. Ur denna tidsanalys tecknar Lundberg också ett slags existentiella konsekvenser för samtliga inblandade. Här finns ett frossande i det sena 1950-talets slit- och släng estetik, infärgad i ett slags förstärkt ultramodern technicolor, vilket korresponderar med de fiktiva gestalternas existentiella upplevelser. Dessa upplevelser ”tar form i något av ett normativt tomrum, i ett andligt och moraliskt vakuum, där inga förpliktelser finns och där människorna fullständigt har tappat kontakten med sina rötter, såväl biologiskt som kulturellt.”²⁵ Denna tomhet som aktörerna exempelvis i *Mad Men* försöker övervinna med ett slags frossande i både sexuella utsvävningar och droger, tolkar Lundberg som den andra sidan eller baksidan av det mynt vars andra sida utgörs av det hypermoderna, liberala samhällets yttersta devis, nämligen att klippa av banden till traditionen och historien.

Det är i detta avseende som Lundberg menar att *Aniara* äger aktualitet än idag, eftersom detta epos riktar uppmärksamheten mot den existentiella tomhet som riskerar att bli allt mer påtaglig och utbredd ju mer dominerande den senkapitalistiska ekonomin blir. En ekonomi som kan erbjuda mycket men knappast trygghet och sammanhang. Hur skall detta vakuum, denna vilshenhet eller värdeupplösning hanteras? Harry Martinsson erbjuder enligt Lundberg i sitt epos bot mot detta i själva konsten och exemplifierar med de antal fragmentariska lyriska partier som stundtals träder fram i denna berättelse. I dessa finner Lundberg skärvor av skönhet och hållbarhet som förmår tränga fram i en annars kall och mörk materia som präglar den moderna grundsubstansen.²⁶

²³ Gustaf Wingren, ”Så älskade Gud” i Fria kristna riksmötet i Jönköping, *Så älskade Gud världen: dokument från FKR – 76* (Älvsjö: Moderna läsare, 1976) s.28.

²⁴ Gustaf Wingren, *Trons artiklar: Tre radioföredrag* (Lund: Gleerups, 1968) s. 37.

²⁵ Lundberg i DN 2010-10-28.

²⁶ Lundberg i DN 2010-10-28.